

УДК 94 (477) (092)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-4>**Юрій ДРАБЧУК,**

orcid.org/0009-0005-0001-4538

аспірант кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) yuriy.drabchuk@gmail.com

ТОВАРИСТВО ПРИХИЛЬНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ І ШТУКИ У ЛЬВОВІ: СУЧАСНІ ІСТОРІОГРАФІЧНІ ОБРАЗИ

Мета дослідження полягає у відтворенні рецепції діяльності Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові в сучасній історіографії. Методологія дослідження спирається на комплексне використання принципів історизму, об'єктивності і системності, а також загальнонаукових (узагальнення, порівняння, аналіз і синтез) і спеціально-історичних (історико-порівняльний, історико-генетичний, історико-психологічний та історико-типологічний) методів історіографічного дослідження. Наукова новизна статті полягає у дослідженні малознаної проблеми рецепції створеного М. Грушевським Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові в історіографії кінця ХХ – початку ХХІ ст. У підсумку відзначено, що всебічна реконструкція діяльності Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові є цілковитим здобутком сучасної української історіографії, адже внаслідок недоступності джерельного матеріалу діаспорні інтелектуали лише згадували факт його існування. Вивчення грушевськознавцями протягом кінця ХХ – початку ХХІ ст. львівських архівосховищ, а також актуалізація значних масивів епістолярію, щоденників і мемуарів творців Товариства, уможливили доволі докладне з'ясування обставин його заснування та особливостей функціонування. Таким чином на сьогодні ми добре поінформовані про суспільно-політичний контекст появи цієї інституції (М. Рода), дискусії довкола визначення її мети та завдань (О. Купчинський), численні акції культурно-освітнього (Б. Янишин) та мистецько-виставкового (С. Панькова) плану. Разом із тим, згадані здобутки актуалізують серйозніші дослідницькі завдання. Серед таких наголосимо на першочерговій потребі вписати діяльність Товариства в загальне інституційне життя українського Львова та, загалом, культурного руху слов'янських народів Австро-Угорської імперії. Це уможливить створення панорамного дослідження про Товариство, щодо потреби якого дедалі частіше йдеться у сучасній соціогуманітаристиці.

Ключові слова: М. Грушевський, Товариство прихильників української літератури, науки і штуки у Львові, сучасна українська історіографія, рецепція.

Yurii DRABCHUK,

orcid.org/0009-0005-0001-4538

Postgraduate Student at the World History and Special Historical Disciplines Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) yuriy.drabchuk@gmail.com

SOCIETY OF SUPPORTERS OF UKRAINIAN LITERATURE, SCIENCE AND ARTS IN LVIV: CONTEMPORARY HISTORIOGRAPHIC IMAGES

The purpose of the study is to reproduce the reception of the activities of the Society of Supporters of Ukrainian Literature, Science and Art in Lviv in modern historiography. The research methodology is based on the complex use of the principles of historicism, objectivity and systematicity, as well as general scientific (generalization, comparison, analysis and synthesis) and special-historical (historical-comparative, historical-genetic, historical-psychological and historical-typological) methods of historiographical research. The scientific novelty of the article consists in the study of the little-known problem of the reception of the Society of Supporters of Ukrainian Literature, Science and Art in Lviv created by M. Hrushevsky in the historiography of the late 20th – early 21st centuries. In conclusion, it was noted that the comprehensive reconstruction of the activities of the Society of Supporters of Ukrainian Literature, Science and Art in Lviv is a significant achievement of modern Ukrainian historiography, because due to the unavailability of source material, diaspora intellectuals only mentioned the fact of its existence. Research by Hrushevsky studies experts during the late 20th and early 21st centuries in Lviv archival repositories, as well as the actualization of significant volumes of epistolary sources, diaries and memoirs of the Society's creators, made it possible to find out in detail the circumstances of its foundation and the peculiarities of its functioning. Thus, today we are well informed about the social and political context of the emergence of this institution (M. Rode), discussions surrounding the definition of its purpose and tasks (O. Kupchynskiy), numerous cultural, educational (B. Yanyshyn) and artistic activities (S. Pankova). At the same time, the mentioned achievements actualize more serious research tasks. Among these, we will emphasize the primary need to fit the Society's activities into the general institutional life of Ukrainian Lviv and, in general, the cultural movement of the

Slavic peoples of the Austro-Hungarian Empire. This will make it possible to create a panoramic study of the Society, the need for which is increasingly discussed in modern socio-humanitarian studies.

Key words: *M. Hrushevsky, Society of Supporters of Ukrainian Literature, Science and Art in Lviv, modern Ukrainian historiography, reception.*

Постановка проблеми. Багатопланове громадсько-політичне служіння Михайла Грушевського вповні виправдано перебуває у фокусі сучасних дослідників української історіографії. Саме небуденною активністю визначного історика здебільшого пояснюється динамічний поступ процесів національного освідомлення та суспільного дозрівання в українському середовищі кінця XIX – початку XX ст. При цьому історіографи здебільшого фокусуються на найбільш масштабних політичних проєктах Великого Українця, що мали особливу впливовість на сучасників, а відтак і отримали гучний резонанс у тогочасному медійному просторі. Так, особливо популярними сюжетами є участь автора «Історії України-Руси» в партійних об'єднаннях (Національно-демократична партія, Товариство українських поступовців, Українська партія соціалістично-революціонерів та ін.), його небуденна активність як публічного інтелектуала-публіциста та, звісно, державотворча праця за часів головування Центральною Радою. Визначаючи першоплановість цих сюжетів інтелектуальної біографії М. Грушевського, вкажемо й на недолік такого тематичного акцентування, що полягає в дослідницькій маргіналізації багатьох його інших громадських проєктів. Останні, хоча й не були такими спектакулярними як щойно згадані, проте складають органічну складову суспільно-політичного життя тогочасного українства та його визнаного лідера. Привертаючи увагу колег до цієї проблеми, нижче реконструємо сучасне історіографічне обговорення проблем становлення та функціонування створеного М. Грушевським в лютому 1904 р. Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові (далі – ТПУЛНШЛ).

Мета статті – відтворити рецепцію діяльності Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові в сучасній українській історіографії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За одностайним визнанням сучасних історіографів, грушевськознавство є одним із найбільш динамічних напрямків української соціогуманітаристики кінця XX – перших десятиліть XXI ст. (Тельвак, 2010; Тельвак, 2011; Тельвак, Тельвак, 2021). Серед іншого, дещо на сьогодні написано й стосовно особливостей дослідження діяльності ТПУЛНШЛ. Цієї проблеми в стислих історіо-

графічних оглядах до своїх розвідок торкалися дослідники інституційного дітища М. Грушевського Олег Купчинський (Купчинський, 1994), Богдан Янишин (Янишин, 2019; Yanyshyn, 2018), Світлана Герасименко (Герасименко, 2013: 128–132) та ін. Втім, їхній історіографічний аналіз, з огляду на його утилітарну роль, є надзвичайно стислим і має бібліографічний характер, що ускладнює розуміння процесу прирошення джерельних знань та ускладнення історіографічного дискурсу (Тельвак, 2000; Тельвак, 2012; Тельвак, 2013; Telwak, 2013). Цим і зумовлена актуальність обраної нами теми.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, стрімкий розвиток сучасного грушевськознавства значною мірою уможливили здобутки діаспорного українознавства. Мовиться про те, що завдяки дисциплінарній ініціативі Любомира Винара, протягом 1960–1980-х років відбулися помітні кількісні й, що найголовніше, якісні зміни у розумінні національного феномену М. Грушевського. Саме студії закордонних інтелектуалів помітно вплинули на праці материкових істориків після здобуття незалежності, даючи їм базові історіографічні знання та верифіковані інтерпретаційні моделі. Втім, у багатьох випадках відсутність джерел не давала можливості діаспорним ученим скільки-небудь повно реконструювати громадське служіння Великого Українця. Тож материковим історіографам доводилося занурюватися у раніше закриті архівні фонди та наповнювати змістом сюжети, які раніше згадувалися лише в енциклопедичному ключі. Такою власне була ситуація з ТПУЛНШЛ. Приміром, у найповніший для діаспорного українознавства спробі інтелектуальної біографії М. Грушевського авторства Л. Винара діяльності Товариства відведено лише стисло згадку (Винар, 1985: 16).

Вперше у поле зору сучасних дослідників ТПУЛНШЛ потрапило при спробах створення біографічних нарисів М. Грушевського, коли реконструюючи львівський період життєпису вченого більшою чи меншою мірою йшлося і про створені ним інституції. Так, у першій панорамній спробі біографії Великого Українця знані київські дослідники Ігор Верба та Юрій Шаповал, не згадуючи самого факту заснування М. Грушевським Товариства, стисло оповіли про найбільш солідну освітню ініціативу його членів. На їхнє аргумен-

товане переконання, організовані визначним істориком влітку 1904 р. публічні університетські курси були вдалим досвідом «нести у національні маси освіту, культуру й духовність» (Шаповал, Верба, 2005: 90).

Значно докладніше про львівське інституційне дітище М. Грушевського написали у своїй найбільш розлогій на сьогодні біографії вченого Руслан Пиріг та Віталій Тельвак. Вони цілком виправдано окреслили громадсько-культурний контекст постанови Товариства, вказавши на той факт, що визначний історик в умовах відсутності державної підтримки української культури намагався перенести на наш ґрунт досвід недержавних народів Центрально-Східної Європи з розбудови всіх сегментів національного життя. Вивчаючи документообіг створеної львівським професором інституції, його біографи наголосили: «Головним її завданням було «причинятися до розвою української літератури, науки і штуки». Цій меті мали слугувати публікація періодичних і неперіодичних видань, підтримка різноманітних культурно-просвітніх проєктів, організація науково-популярних публічних лекцій, заснування премій і стипендій для підтримки українських діячів культури та мистецтва тощо» (Пиріг, Тельвак, 2016: 140). Відзначимо, що в такій інтерпретативній оптиці ТПУЛНШЛ поставало своєрідним неофіційним Міністерством культури, яке було покликано модерувати просвітні, мистецькі та наукові ініціативи, адресовані найширшим колам української громадськості. Також р. Пиріг і В. Тельвак стисло розповіли читачеві про найбільш голосні культурно-просвітницькі акції Товариства, особливо докладно зосередившись на реконструкції Вищих вакаційних літніх курсів, що були різновидом поширеного в країнах Північної Європи типу народного університету (Пиріг, Тельвак, 2021: 141; Тельвак, 2008: 100–157).

Такий інтерес до Товариства з боку біографів М. Грушевського покликав до життя спеціальні студії про цю важливу галицьку культурну інституцію. Першим досвідом у цьому напрямку стала розлога розвідка знаного українського дослідника та довголітнього голови НТШ Олега Купчинського. Він цілком виправдано вказав на той очевидний факт, що нестача документального матеріалу, який зберігається у львівських архівосховищах, некорисно позначилася на поінформованості наших сучасників про це важливе інституційне дітище М. Грушевського. Натомість його заснування, вказує дослідник, стало проявом загального поступу культурного українства на початку ХХ ст. Вказуючи на особливість гро-

мадської місії ТПУЛНШЛ, сучасний історіограф наголосив: «Діяльність Товариства і праця над його документальною спадщиною пізнавальні з багатьох поглядів. Товариство постало як окремий культурологічний осередок початку ХХ ст., покликаний до життя потребами часу. Його програма тривалий час будувалася на стику різних культурологічних і загальногуманітарних зацікавлень. Нарешті, Товариство об'єднувало різних людей – митців і діячів театру, істориків і політиків, філологів і етнографів, музеєзнавців і краєзнавців, а також репрезентантів точних наук з усієї України» (Купчинський, 1994: 398).

Відтворюючи широту інституційного задуму М. Грушевського як творця та очільника Товариства, О. Купчинський вперше реконструював ключові напрямки його діяльності. Він з'ясував, що з ініціативи визначного історика ТПУЛНШЛ реалізувало низку важливих для тогочасного українства освітянських, видавничих і мистецьких проєктів, які мали зауважальний освідомлюючий вплив на внутрішню та популяризаційний – на зовнішню аудиторію. Серед останніх історіограф називає організацію «Вистави української штуки і українського артистичного промислу», що відкрилася восени 1905 р. і здобула чималу прихильність серед української та польської публіки. До особливо вдалих освітянських проєктів сучасний історіограф слушно відносить згадувані вище Всеукраїнські наукові вакаційні курси. Вперше серед дослідників О. Купчинський вказав на їхнє не тільки зрозуміле культурно-просвітницьке значення, але й вагомий соборницький ефект, що полягав у налагодженні тісних контактів між наддніпрянською та галицькою молоддю.

Діяльність Товариства, вказує дослідник, мала і загально-культурологічну складову. З'ясовуючи її наповнення, автор розвідки пише про вшанування членами Товариства таких визначних діячів української культури і літератури, як І. Нечуй-Левицький, М. Лисенко, М. Заньковецька та ін. Зрештою, доводить О. Купчинський, багато уваги ТПУЛНШЛ приділяло виданню наукової та художньої літератури для найширших верств українських читачів. Так, саме завдяки фінансовій підтримці Товариства побачили світ твори О. Олеса, Лесі Українки, О. Левицького та багатьох інших майстрів українського слова. Здійснена реконструкція дозволила львівському досліднику дійти узasadненого висновку: «І все ж великим є значення Товариства у справі піднесення українського освітнього і культурного життя, гуртування значних сил митців, літераторів, музеєзнавців, етнографів, а також його видавничі успіхи

незаперечні» (Купчинський, 1994: 397). Вказуючи на пропедевтичний характер свого дослідження, О. Купчинський закликав дослідників продовжити осмислення громадсько-культурної місії ТПУЛНШЛ. Полегшуючи роботу своїм наступникам, дослідник опублікував низку важливих документів з колекції Товариства, що відклялися в Державному архіві Львівської області.

Заклик О. Купчинського був почутий його молодшими колегами, які продовжили дослідження багатьох аспектів функціонування ТПУЛНШЛ. Зокрема, Богдан Янишин з'ясував інституційну феноменальність Товариства на тлі галицького культурно-просвітницького життя початку ХХ ст. (Yanyshyn, 2018). Київський дослідник на підставі багатьох архівних документів, епістолярію, щоденників та мемуарів з'ясував особливості організації та діяльності Товариства, вперше вказавши на той факт, що воно було задумане М. Грушевським як певна інституційна альтернатива НТШ, де у вченого від року до року наростала опозиція до його громадсько-культурних ініціатив. Також Б. Янишин найбільш повно на сьогодні дослідив головні мистецькі (Виставка українського модерного мистецтва), освітні (Вищі вакаційні літні курсів) та видавничі (підготовка та публікація навчальної та науково-популярної літератури, опіка над молодим поколінням українських митців) акції інституції, реалізовані в душі плеканої головою Товариства ідеології соборності. У підсумку сучасний історіограф дійшов узагальненого висновку про важливість діяльності Товариства у справі розбудови українського культурного життя та гуртуванні національних сил митців, літераторів та музеєзнавців. «[...] Попри нерегулярність зібрань, скромний бюджет та незначний період функціонування, – висновує Б. Янишин, – Товариство мало велике значення у справі розбудови українського освітнього і культурного життя, гуртування визначних митців, літераторів, музеєзнавців та етнографів з обох боків збручанського кордону» (Yanyshyn, 2018: 50).

Найбільше на сьогодні дослідники опрацювали громадсько-освітню складову діяльності ТПУЛНШЛ. Її найповнішим ефектом стала організація та проведення неодноразово згадуваних у нашій статті Вищих вакаційних літніх курсів у Львові протягом червня-липня 1904 р. У спеціальній розвідці цю проблему висвітлив щойно згадуваний Б. Янишин (Янишин, 2019). Узагальнивши інституційний документообіг, різнопланові еґодокументи та тогочасну публіцистику, київський історіограф всебічно реконструював згадану куль-

турну ініціативу М. Грушевського, акцентувавши дві його засадничі ідеї – створити і на практиці перевірити дидактичну модель народного університету, а також об'єднати при її втіленні поділену імперськими кордонами українську молодь. Сучасний історіограф уперше з'ясував навчальну програму курсів, їхнє дидактичне наповнення, фреквенцію різних навчальних предметів тощо.

Окремо дослідник зупинився на питанні рецепції цієї освітньої акції ТПУЛНШЛ. Зібравши розлогі спектр публіцистичних і мемуарних оцінок, він переконливо довів захоплення в українських колах по обидва боки Збруча самим фактом проведення курсів, що виявили чималу самоорганізованість позбавленого власної державності народу. У підсумку Б. Янишин відзначив: «[...] Перший досвід організації українською громадою Галичини прототипу народного університету у формі Вищих літніх вакаційних курсів виявився надзвичайно вдалим. Поряд із реалізацією суто освітньої мети – стислої, але насиченої презентації актуальних здобутків українознавства, було досягнуто не менш важливе завдання єднання української молоді з обох боків збручанського кордону ідеєю опанування здобутків національної науки» (Янишин, 2019: 229).

В науково-популярному дискурсі про Вищі вакаційні літні курси у Львові написав австрійський історіограф Мартін Роде (Роде, 2019). Подібно до щойно згаданих українських дослідників, він також назвав проведення літніх курсів Товариством визначною подією тогочасного українського культурного життя. Чималий громадсько-культурний ефект цих курсів, вказує М. Роде, полягав у можливості їх відвідування жінками, які тоді щойно боролися за доступ до вищих студій, а також наддніпрянською молоддю, що була позбавлена на рідних землях можливості користатися здобутками високої української культури. Поряд із цим, віденський історіограф вказав на непомічену його українськими колегами обставину. Мовиться про те, що чималий розголос і популярність проведення курсів стали поштовхом для низки галицьких діячів замислитися над створенням тривалих форм підняття культурно-освітнього рівня дорослої частини української спільноти в Австро-Угорській імперії. У підсумку було засноване Товариство українських наукових викладів ім. Петра Могили, яке поряд із літніми курсами у Львові вважають важливим кроком до постановня українського університету.

Поряд із спеціальним опрацюванням освітніх ініціатив ТПУЛНШЛ, на сьогодні маємо й спробу реконструкції його культурно-мистецьких акцій.

Так, авторитетний грушевськознавець Світлана Панькова зосередилася на найбільш масштабному мистецько-виставковому заході Товариства – Виставці руської штуки й артистичного промислу, яка проводилася у Львові протягом січня-березня 1905 р. (Панькова, 2020). На підставі вивчення різнопланових джерел (тогочасна періодика, мемуари та щоденники, епістолярій) київська дослідниця дослідила підготовку цієї акції та вказала на головний задум її організатора М. Грушевського – показати українській громаді та зацікавленим іноземцям вияви художнього таланту мистців з народу.

Опрацювавши художній репертуар виставки, С. Панькова відкрила той незнаний раніше факт, що очільник ТПУЛНШЛ був як автором концепції цієї акції, так і власником більшості експонованих на ній художніх полотен пензля багатьох знаних тоді українських художників. Київський історіограф також довела, що саме М. Грушевському належить авторство каталогу виставки. Зрештою, С. Панькова з'ясувала раніше незнане питання рецепції проведення виставки в різних національних середовищах. У підсумку історикиня дійшла аргументованого висновку про культурно-просвітницьку значущість Виставки руської штуки й артистичного промислу, що стала знаковою подією загальноукраїнського рівня.

Зацікавлена дослідниця увага до окремих сюжетів діяльності ТПУЛНШЛ мала наслідком спроби цілісного осмислення його громадської місії. Найбільш повно до цієї проблеми звернулася Світлана Герасименко (Герасименко, 2013: 128–132). Дрогобицька дослідниця довела, що заснування Товариства стало свідченням інституційної зрілості українського громадського руху, адже відсутність вмілого модератора національних культурних проєктів ставала дедалі дошкульнішою для тогочасних лідерів думок. Історикиня цілісно відтворила становлення ТПУЛНШЛ та доволі ретельно висвітлила провідні напрямки праці його засновників. Важливим було те, що С. Герасименко звернулася до її ідейних засад, підкресливши вагомість плекання через культуру і мистецтво соборницьких цінностей серед тогочасного українського загалу, тривалий час поділеного імперськими кордонами. У підсумку сучасний історіограф піднесла громадську вагомість створеного М. Грушевським Товариства, відзначивши його чималий вплив на становлення культурних інституцій революційної доби.

У контекстуальному аспекті до діяльності ТПУЛНШЛ звернувся згадуваний вище М. Роде (Rode, 2020). Він уперше вказав на ту незауважену українськими дослідниками обставину, що галицькі українці за прикладом інших слов'янських народів Австро-Угорської монархії наприкінці ХІХ ст. взялися за розбудову публічного простору культурно-освітнього життя. Власливо заснування М. Грушевським нового Товариства стало свідченням дозрілості українського руху та громадської прозорливості одного з його лідерів. Віденський учений підкреслює, що нова інституція стала вмілим модератором численних культурних, мистецьких і освітніх проєктів, що їх метою була навздогінна модернізація тогочасного українства. У підсумку, аргументовано вважає сучасний історіограф, ініційовані та фінансово підтримані Товариством культурні події справили чималий мобілізуючий вплив на українську спільноту по обидва боки збручанського кордону та довели зацікавленим західним обсерваторам цивілізаційну дозрілість «неочікуваної нації».

Висновки. У підсумку зазначимо, що всебічна реконструкція діяльності Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові є цілковитим здобутком сучасної української історіографії, адже внаслідок недоступності джерельного матеріалу діаспорні інтелектуали лише згадували факт його існування. Вивчення грушевськознавцями протягом кінця ХХ – початку ХХІ ст. львівських архівосховищ, а також актуалізація значних масивів епістолярію, щоденників і мемуарів творців Товариства, уможливили доволі докладне з'ясування обставин його заснування та особливостей функціонування. Таким чином на сьогодні ми добре поінформовані про суспільно-політичний контекст появи цієї інституції (М. Роде), дискусії довкола визначення її мети та завдань (О. Купчинський), численні акції культурно-освітнього (Б. Янишин) та мистецько-виставкового (С. Панькова) плану. Разом із тим, згадані здобутки актуалізують серйозніші дослідницькі завдання. Серед таких наголосимо на першочерговій потребі вписати діяльність Товариства в загальне інституційне життя українського Львова та, загалом, культурного руху слов'янських народів Австро-Угорської імперії. Це уможливить створення панорамного монографічного дослідження про Товариство, щодо потреби якого дедалі частіше йдеться у сучасній соціогуманітаристиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винар Л. *Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866–1934). У 50-ліття смерті*. Мюнхен, 1985. 120 с.
2. Герасименко С. *Науково-педагогічна та просвітницька діяльність Михайла Грушевського (1894–1917 рр.)*. Дрогобич, 2013. 214 с.
3. Купчинський О. Статут і протоколи засідань Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові. *Записки НТШ*. 1994. Т. ССХХVII. С. 393–419.
4. Панькова С. «Половина вистави – наша»: дебют приватної збірки Михайла Грушевського на Всеукраїнській мистецькій виставці у Львові 1905 року. [Режим доступу] <https://immh.kyiv.ua/ua/polovina-vistavi-nasha-debyut-privatnoyi-zbirki-mihayla-grushevskogo-na-vseukrayinskiy-mistetskiy-vistavtsi-u-lvovi-1905-roku/>
5. Пиріг р., Тельвак В. *Михайло Грушевський: біографічний нарис*. Київ: Либідь, 2016. 576 с.
6. Пиріг р., Тельвак В. *Михайло Грушевський: життєпис на тлі доби*. Херсон: Видавництво ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 572 с.
7. Роде М. Наукові курси вакаційні 1904. Інтерактивний Львів. 2019. [Режим доступу] <https://lia.lvivcenter.org/uk/events/kursy-vakacijni/>.
8. Тельвак В. Вивчення історико-теоретичної спадщини Михайла Грушевського в історіографії української діаспори (1939–1990 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2000. Вип. 35–36. С. 354–366.
9. Тельвак В. Грушевськiana на сторінках «Українського історичного журналу» (1991–2010 рр.). *Історіографічні дослідження в Україні*. 2012. Вип. 22. С. 483–498.
10. Тельвак В. Грушевськiana Руслана Пирога. *Архіви України*. 2011. № 2–3 (273). С. 290–298.
11. Тельвак В. Грушевськознавство: методологічні проблеми поступу *Краєзнавство*. 2010. № 3. С. 29–35.
12. Тельвак В. Монографічна грушевськiana: спроба узагальнення. *Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць*. 2013. Вип. 6. С. 104–107.
13. Тельвак В. *Творча спадщина Михайла Грушевського в оцінках сучасників (кінець XIX – 30-ті роки XX століття)*. Київ–Дрогобич, 2008. 494 с.
14. Тельвак В. В., Тельвак В. П. Сучасне грушевськознавство: здобутки, втрати, перспективи. *Український історичний журнал*. 2021. № 5. С. 4–16.
15. Шаповал Ю., Верба І. *Михайло Грушевський*. Київ: Альтернативи, 2005. 351 с.
16. Янишин Б. М. Українська освіта в автономній Галичині: Вищі вакаційні літні курси у Львові. *Проблеми історії України XIX – поч. XX ст.* 2019. Вип. 29. С. 217–230.
17. Rode M. Ukrainian Popular Science in Habsburg Galicia, 1900–14. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2020. № 7. № 2. S. 139–171.
18. Telwak W. Monograficzne hruszewskiana: próba uogólnienia. *Sensus Historiae*. 2013. Вип. XII. С. 129–136.
19. Yanyshyn B. Organization and activity of the Ukrainian literature, science and crafts society in Lviv. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 8. С. 45–52.

REFERENCES

1. Vynar, L. (1985). *Naivydatnishyi istoryk Ukrainy Mykhailo Hrushevskiyi (1866–1934). U 50-littia smerty [Mykhailo Hrushevskiyi (1866–1934), the most outstanding historian of Ukraine. On the 50th anniversary of death]*. Miunkhen. 120 s.
2. Herasymenko, S. (2013). *Naukovo-pedahohichna ta prosvitnytska diialnist Mykhaila Hrushevskoho (1894–1917 rr.)* [Scientific, pedagogical and educational activities of Mykhailo Hrushevskiyi (1894–1917)]. Drohobych. 214 s. [in Ukrainian].
3. Kupchynskiy, O. (1994). Statut i protokoly zasidan Tovarystva prykhylnykiv ukrainskoi literatury, nauky i shtuky u Lvovi [The statute and minutes of meetings of the Society of Supporters of Ukrainian Literature, Science and Art in Lviv]. *Zapysky NTSh*. Т. ССХХVII. S. 393–419. [in Ukrainian].
4. Pankova, S. (2020). “Polovyna vystavy – nasha”: debiut pryvatnoi zbirky Mykhaila Hrushevskoho na Vseukrainskii mystetskii vystavtsi u Lvovi 1905 roku [“Half of the show is ours”: the debut of Mykhailo Hrushevskiyi’s private collection at the All-Ukrainian Art Exhibition in Lviv in 1905]. [Rezhym dostupu] <https://immh.kyiv.ua/ua/polovina-vistavi-nasha-debyut-privatnoyi-zbirki-mihayla-grushevskogo-na-vseukrayinskiy-mistetskiy-vistavtsi-u-lvovi-1905-roku/>[in Ukrainian].
5. Pyrih, R., Telvak, V. (2016). *Mykhailo Hrushevskiyi: biohrafichnyi narys [Mykhailo Hrushevskiyi: biographical sketch]*. Kyiv: Lybid. 576 s. [in Ukrainian].
6. Pyrih, R., Telvak, V. (2021). *Mykhailo Hrushevskiyi: zhyttiepyis na tli doby [Mykhailo Hrushevskiyi: biography against the background of the times]*. Kherson: Vydavnytstvo OLDI-PLIU.S. 572 s. [in Ukrainian].
7. Rode, M. (2019). Naukovi kursy vakatsiini 1904 [Scientific vacation courses 1904]. *Interaktyvnyi Lviv*. [Rezhym dostupu] <https://lia.lvivcenter.org/uk/events/kursy-vakacijni/>. [in Ukrainian].
8. Telvak, V. (2000). Vyvchennia istoryko-teoretychnoi spadshchyny Mykhaila Hrushevskoho v istoriohrafii ukrainskoi diaspory (1939–1990 rr.) [Study of the historical and theoretical heritage of Mykhailo Hrushevskiyi in the historiography of the Ukrainian diaspora (1939–1990)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorychna*. Vyp. 35–36. S. 354–366.
9. Telvak, V. (2012). Hrushevskiana na storinkakh “Ukrainskoho istorychnoho zhurnalu” (1991–2010 rr.) [Hrushevskian on the pages of the “Ukrainian Historical Journal” (1991–2010)]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*. Vyp. 22. S. 483–498. [in Ukrainian].
10. Telvak, V. (2011). Hrushevskiana Ruslana Pyroha [Hrushevskiana by Ruslana Pyrih]. *Arkhivy Ukrainy*. № 2–3 (273). S. 290–298. [in Ukrainian].

11. Telvak, V. (2010). Hrushevskoznavstvo: metodolohichni problemy postupu [Hrushevsky studies: methodological problems of progress]. *Kraieznavstvo*. № 3. S. 29–35. [in Ukrainian].
12. Telvak, V. (2013). Monografichna hrushevskiana: sprobа uzahalnennia [Monographic Hrushevskiana: an attempt at generalization]. *Hurzhiivski istorichni chytannia: Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 6. S. 104–107. [in Ukrainian].
13. Telvak, V. (2008). *Tvorcha spadshchyna Mykhaila Hrushevskoho v otsinkakh suchasnykh (kinets XIX – 30-ti roky XX stolittia)* [Creative Heritage of Mykhailo Hrushevsky in judgements of his contemporaries (end XIX c. – 1930 s.)]. Kyiv – Drohobych. 494 s. [in Ukrainian].
14. Telvak, V. V., Telvak, V. P. (2021). Suchasne hrushevskoznavstvo: zdotuky, vtraty, perspektyvy [Modern Hrushevsky studies: achievements, losses, prospects]. *Ukrainskyi istorichnyi zhurnal*. № 5. S. 4–16. [in Ukrainian].
15. Shapoval, Yu., Verba, I. *Mykhailo Hrushevskyi* [Mykhailo Hrushevskyi]. Kyiv: Alternatyvy, 2005. 351 s. [in Ukrainian].
16. Yanyshyn, B. M. (2019). Ukrainska osvita v avtonomnii Halychyni: Vyshchi vakatsiini litni kursy u Lvovi [Ukrainian education in autonomous Galicia: Higher summer vacation courses in Lviv]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – poch. XX st.* Vyp. 29. S. 217–230. [in Ukrainian].
17. Rode, M. (2020). Ukrainian Popular Science in Habsburg Galicia, 1900–14. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. № 7. № 2. S. 139–171.
18. Telvak, W. (2013). Monograficzne hruszewskiana: próba uogólnienia. *Sensus Historiae*. T. XII. S. 129–136. [in Ukrainian].
19. Yanyshyn, B. (2018). Organization and activity of the Ukrainian literature, science and crafts society in Lviv. *Skhidnoievropeiskyi istorichnyi visnyk*. Vyp. 8. S. 45–52.